

Gaziantep Mebusu Ali Cenani Bey'in Türkiye'nin Ekonomik Ve Sosyal Durumuna Dair Değerlendirme Raporu (1930-1931)

Gaziantep Deputy Ali Cenani Bey's Evaluation Report On The Economic And Social Situation Of Turkey (1930-1931)

Dr. Öğr. Üyesi Erkan AFŞAR
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İİBF
Uluslararası İlişkiler Bölümü
Siyasi Tarih ABD, eafsar@yyu.edu.tr
ORCID:0000-0002-3787-8162.

Makale Başvuru Tarihi : 28.02.2022
Makale Yayın Tarihi : 31.03.2022
Makale Türü : Araştırma Makalesi

ÖZET

Erken Cumhuriyet döneminde siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel alanda yapılan yapısal reformların toplum kesimleri üzerindeki etkileri farklı olmuştur. Kimi kesimler bu reformları benimserken kimileri de benimsememişlerdir. Bunun yanı sıra 1929 Büyük Dünya Buhranı'nın ve Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesinin farklı kesimler üzerindeki olumsuz etkileri 1930'larda toplumsal gerilimin iyice artmasına ve İsmet İnönü hükümetine tepkiye neden olmuştur. Ülke genelindeki toplumsal muhalefetin ve memnuniyetsizliğin boyutunu yerinde görmek amacıyla Mustafa Kemal Paşa ve yanındaki uzman heyet 17 Kasım 1930-6 Ocak 1931 tarihlerini kapsayan yurt gezisine çıkmışlardır.

Anahtar Kelimeler:
Ali Cenani,
Gaziantep, Rapor,
1929 Büyük Dünya
Buhranı

Çalışmanın konusunu da oluşturan erken Cumhuriyet döneminde Ticaret Bakanlığı yapan Gaziantep Mebusu Ali Cenani Bey bu geziden hareketle yurt gezisi sonrası farklı bakanlık uzmanlarınca hazırlanan notları analiz ederek ülkenin içinde bulunduğu durumla ilgili birçok konuda detaylı bir rapor hazırlamıştır. Raporla ağırlıklı olarak iktisadi ve mali konulara değinilmiş bunun yanı sıra adliye, eğitim ve sağlık gibi konulara da yer verilmiştir. Bunun yanı sıra rapor halkın hangi konularda hükümetten istek ve şikâyetlerinin olduklarını göstermesi açısından da dikkate değerdir. Bu konularla ilgili eksiklikler ve tedbirler belirtilerek devletin güçlenmesi ve toplumsal huzurun sağlanması için hükümete öneriler sunulmuştur. Ayrıca bu konularla ilgili bilgilere ve gözlemlere yer verilmesi o dönemdeki toplumsal iklimi ve durumu anlamak açısından da değerliydi.

GAZİANTEP DEPUTY ALI CENANI BEY'S EVALUATION REPORT ON THE ECONOMIC AND SOCIAL SITUATION OF TURKEY (1930-1931) ABSTRACT

Key Words:
Ali Cenani,
Gaziantep, Report,
1929 Great
Depression

In the early Republican period, the structural reforms in the political, economic, social and cultural fields had different effects on the segments of society. While some people adopted these reforms, others did not. In addition to this, the negative effects of the 1929 Great World Depression and the experience of the Free Republic Party on different segments of the society caused a serious increase in social tension in the 1930s and a reaction to the İsmet İnönü government. In order to see the extent of social opposition and dissatisfaction throughout the country, Mustafa Kemal Pasha and the expert committee went on a country tour covering 17 November 1930-6 January 1931.

Gaziantep Deputy Ali Cenani Bey, who was the Ministry of Commerce in the early Republican period, prepared a detailed report covering issues about the general situation in the country by analysing the notes prepared by the experts of different ministries after the country trip. In the report, mainly economic and financial issues were addressed, as well as subjects such as the courthouse, education and health. Furthermore, the report was also noteworthy in terms of revealing the people's requests and complaints from the government. Deficiencies and measures on these issues were specified and suggestions were made to the government in order to strengthen the state and ensure social peace. Additionally, presenting information and observations on these issues was valuable in terms of realizing the social climate and situation at that time.

GİRİŞ

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte yeni devletin ekonomi politikasının çerçevesi İzmir İktisat Kongresi'nde (17 Şubat-4 Mart 1923) (bkz.Koç, 2010:145-167) alınan kararlar doğrultusunda belirlenmişti. İktisadi ve mali birçok konunun ele alındığı bu kongrede, devletin özel teşebbüsü desteklemesi, köylülerin sırtında yük teşkil eden Aşar Vergisi'nin kaldırılması, ekonomik kalkınmada tarımın yanında sanayinin yatırımlarla desteklenmesi ve korunması üzerinde durulan konulardandı. Tarım alanında Aşar Vergisi'nin 1925'te kaldırılması, sanayi alanında da Sanayi Teşvik Yasası'nın 1927'de çıkarılması kongrenin önemli sonuçlarındandı (Hatiboğlu, 1974:44-47&Güner, 1978:34). 1929 Büyük Dünya Buhranı tüm dünyayı etkilediği gibi Türkiye'yi de olumsuz yönde etkilemişti. Özellikle ekonomisinin yüzde sekseni tarıma dayalı bir ülkenin bu krizden etkilenmemesi düşünülemezdi. Krize bağlı olarak yaşanan ekonomik sıkıntılar köylüler başta olmak üzere birçok kesimi etkilemiştir (Pamuk, 1999:34&Çavdar, 1973:152). Bunun yanında Cumhuriyet'in ilanını takip eden süreçte yapılan birtakım yapısal reformlar ve düzenlemeler de bazı kesimlerin tepkisiyle karşılaşmıştı. Demokrasi tarihinde kuruluş hikâyesiyle dikkat çeken Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyiminin de kısa sürmesi toplumun belli kesiminde birikmiş olan tepki ve memnuniyetsizliği iyice arttırmıştı. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, ülkede var olan toplumsal gerilimin boyutunu ve ekonomik krizin etkilerini yerinde görmek amacıyla farklı vekâletlerden oluşan geniş bir uzman heyetiyle birlikte ilk bölümü 17 Kasım 1930-6 Ocak 1931 tarihlerini kapsayan yurt gezisine çıkmıştır (Başar, 1981:21; Çanak, 2016:130).¹

Gaziantep mebusu Ali Cenani Bey de, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın çıkmış olduğu yurt gezisinde uzmanlarca yazılan raporları da dikkate alarak, ülkenin içinde bulunduğu durumla ilgili ayrıntılı bir rapor hazırlamıştır (BCA, 490.01, 1454.34.3, s.3-4). Çalışmanın da konusu olan bu raporun içerik analizine bakıldığında ağırlıklı olarak ekonomi üzerinde duran Ali Cenani Bey, Ziraat, Maarif, Gümrük, Adliye, Maliye ve diğer konulara da değinmiş, halkın bu konularla ilgili şikâyet ve isteklerinin neler olduğunu ve ne gibi önlemler alınması gerektiği hususunda rapor hazırlayarak İsmet İnönü hükümetine önerilerde bulunmuştur. Çalışmada öncelikle Ali Cenani Bey'in hayatına değinildikten sonra Ali Cenani Bey'in yurt gezisinde tutulan notları da dikkate alarak hazırladığı rapor ele alınıp incelenmiştir.

1.Ali Cenani Bey'in Biyografisi

1872 (1288)'de İstanbul'da doğan Mehmet Ali Cenani Bey (TBMM Azasının Tercüme-i Hal Kâğıdı Örneği, Belge No: 1-28, Sicil No: 175, TBMM Arşivi). II. Meşrutiyet'in ilanı ile Osmanlı Mebusan Meclisi'nde birinci ve ikinci dönemde Halep'ten mebus seçilmiş, özellikle Milli Mücadele döneminde Mustafa Kemal Paşa'dan almış olduğu direktifler sonrasında Antep ve çevresinin savunmasında önemli başarılar imza atmıştır. 1923'te yapılan ikinci dönem Büyük Millet Meclisi seçimlerinde de Antep mebusu olmuştur (Afşar, 2021:123&Şavkılı, 2008:88). Meclisin üçüncü döneminde de Antep mebusluğuna seçilen (Öztürk, 1995:333) Ali Cenani Bey, 22 Kasım 1924'te Ali Fethi Okyar Hükümeti'nde 3 Mart 1925 tarihine kadar Ticaret Vekili olmuştur (TBMM ZC, II / 9, 22.10.1924, s. 375&Şavkılı, 2008:405-425&Güzelbey,1984:88). Ali Cenani Bey, Fethi Bey Hükümeti'nden sonra kurulan III. İsmet İnönü Hükümeti'nde 3 Mart 1925-1 Kasım 1927 tarihleri arasında tekrar Ticaret Vekilliğine getirilmiştir (bkz. Dağlı&Aktürk,1988:26). Vekilliği döneminde yabancı ülkelerle ticaret anlaşmaları yapmıştır (BCA, 030.18.01.01/018.27.16).

¹ Mustafa Kemal Paşa ile birlikte geziye katılan Ahmet Hamdi Başar da gezinin hedefiyle ilgili olarak: *"Atatürk'ün geniş ölçüde yapacağı bu seyahatin hususi bir hedefi vardı: Serbest Fırka hadisesi memlekette idareden memnun olmayanların çokluğunu ortaya koymuştu. Her taraftan şikâyetler yükselmekteydi. Bunların hepsini hocalar, mürteciler ve saire yapıyor denemezdi. Çünkü her şikâyet madde gösterilerek yapıyordu... İşte 1930 senesi İkinciteşrin ayının 17. Pazartesi akşamı Ankara istasyonundan Kayseri'ye doğru mütehassıs bir heyetle beraber, hareket eden Atatürk, işlerin iyi gitmediğini ve müdahale lazım geldiğini ancak yakın zamanda anlamış olarak seyahate çıkıyordu"*. "Gazi Hazretleri Seyahatlerine Başladılar", Milliyet, 18 Teşrinisani 1930; "Gazi Hz. Dün Akşam Hareket Ettiler", Cumhuriyet, 18 Teşrinisani 1930; "Gazi Hz. Dün Akşam Ankara'dan Mufarakat Buyurdular", Vakit, 18 Teşrinisani 1930.

Bir dönem Müdafaa-i Hukuk Grubu ikinci başkanvekilliğini de yürüten Ali Cenani, vekil iken hakkında zahire yolsuzluğu iddiasıyla başlatılan soruşturma dolayısıyla sağlık durumunu öne sürerek 17 Mayıs 1926'da Ticaret Vekilliğinden istifa etmiştir (TBMM ZC, II / 25, 17.05.1926, s.192&Ticaret Vekili Ali Cenani Bey Hakkında Tahkikata Ait Vesikalar, s.2 &Yolsuzluk iddialarıyla ilgili ayrıca bkz.Afşar,2021:123-152;Akan,2016: 135-153). Antep Mebusu olarak meclisteki görevine devam eden Ali Cenani Bey'in dokunulmazlığı 14 Nisan 1928'te mecliste kaldırılarak Yüce Divan'da yargılanmasının yolu da açılmıştır. Bir ay sonraki duruşmasında Ali Cenani Bey'in, görevi suiistimalden dolayı bir ay hapis ile dört ay rütbe ve memuriyetten mahrumiyetine karar verilmiş ancak adli sicil kaydının temiz olmasından dolayı hapis cezası ertelenmişti. Ayrıca iddialara söz konusu olan maddi zararın (yaklaşık yüz yetmiş bin lira) faiziyle birlikte kendisinden karşılanmasına karar verilmiştir (Ticaret Vekili Ali Cenani Bey Hakkında Divan-ı Ali Kararı, J-III, TBMM Arşivi, s.1-8 &TBMM Kavain Mecmuası, III / 6, 1928, s.62 & Hâkimiyet-i Milliye, 15 Mayıs 1928 & Milliyet,15 Mayıs, 1928 & Vakıf,15 Mayıs 1928 & BCA, 030.10.00, 35.202.7). Başvekâlet kanalıyla Divan-ı Âli kararı meclise gönderilerek yargılamanın sona erdiğini bildirmiştir (BCA, 030.0.010.000.35.202 & TBMM ZC, III/4, 19.05.1928, s.166). Bir dönem daha milletvekilliği yapan Ali Cenani Bey hastalığı sebebiyle 5 Mart 1931'de siyaseti bırakmıştır. 5 Aralık 1934'te İstanbul'da vefat etmiştir (Akan, 2018:193).

2. Ali Cenani Bey'in Seyahat Raporu (1930-1931)²

Ali Cenani Bey, ülkedeki siyasi, sosyal ve ekonomik vaziyeti yerinde tespit etmek amacıyla Mustafa Kemal ve beraberindekilerin yapmış olduğu 17 Teşrinisani 1930-6 Kânunusani 1931 tarihindeki yurt gezisindeki tutulan notları da dikkate alarak birçok konu başlığında kendi raporunu detaylıca kaleme almıştır (BCA, 490.1.0.0.1454.34.3,s.1). Ali Cenani Bey, seyahat notlarında halkın talep ve şikâyetlerinin dikkatlice incelendiğini makul olanlarının hükümete bildirildiğini, makul olmayan ve haksız şikâyetlerin ise reddedildiğini ifade etmiştir. Ali Cenani Bey kaleme aldığı görüşlerinin hükümetin yapmayı düşündüklerini desteklemeye ve kuvvetlendirmeye yönelik olduğunu, bunların yapıldığı taktirde ülkenin feraha kavuşacağını tahmin ettiğini de belirtmiştir (BCA, 490.1.0.0.1454.34.3, s.2). Ali Cenani Bey raporunda ağırlıklı olarak iktisat ve maliye konularına değinmiş bunun yanı sıra toplumu ilgilendiren adalet, sağlık, eğitim gibi birçok konuya ayrıca raporunda yer vermiştir.

2.1. ZİRAAT

2.1.1. Hububat Mahsulü

Ali Cenani Bey raporunda öncelikle 1929 Büyük Dünya Buhranı'ndan olumsuz etkilenen tarımla ilgili tespitlerde bulunarak ne gibi tedbirler alınması gerektiği hususuna değinmiştir. Ali Cenani Bey, bazılarının iddialarının gerçeği yansıtmadığını, ülkede açlık ve kıtlığın olmadığını bilakis geçen yıllara oranla 1930'da Kayseri ve Edirne bölgesinde yüzde yirmi ile elli arasında fazla mahsul olduğunu belirtmiştir. Bunun yanında Tekirdağ ve Havza'nın bazı bölgelerinde tarla faresinden etkilenen dar bölgelerin olduğu, fiyat düşüklüğünden dolayı Havza ve Bursa gibi illerde arazi vergilerinin fazla yazıldığından borç ödeme kaynaklı sıkıntıların yaşandığı da ifade edilmiştir (BCA, 490.1.0.0.1454.34.3, s.3). Bunun yanında Samsun ve Edirne'de görülen çekirge istilasına karşı yeterli mücadelede bulunulmayarak Kars, Erzurum, Kayseri ve Sivas'taki sığır hayvanlarının veba-ı bakarî (sığır vebası) mücadelesine de merkezce gerekli önemin gösterilmediği ayrıca raporda belirtilmiştir (BCA, 490.1.0.0.1454.34.3, s.4-5).

Edirne'de hükümetçe Yunanistan'ın yaptığı gibi köylünün mahsulünü bir fiyat vererek alıp fırıncılara satması teklifi uzmanlara sunulmuşsa da bu teklif iki ülkenin şartlarının aynı olmamasından ötürü reddedilmiştir. Ali Cenani Bey 1930'da hububat üretiminin artırılması için şu tedbirlerin alınmasını istemiştir:

2.1.1.1. Hububatla ilgili Alınması Gereken Tedbirler

² Arşiv kayıtlarında belge bu başlıkta olduğu için aslına uygun olarak kullanılmıştır. Yoksa Ali Cenani Bey seyahat etmemiştir. Seyahate katılanların notlarından hareketle dönemin durumunu dair bir rapor hazırlamıştır.

- 1- 1930'da fare tahribatına uğramış olan bölgelerin tespit edilerek buralara tohumluk yardımı yapmak,
- 2- Mazotlu makinelerle değiştirilinceye kadar mevcut traktörlere vergiden muaf gaz dağıtımının yapılması önerilmiştir. (Havza için Başvekâletten olumlu cevap alındığı belirtilmiştir)
- 3- Tohum ıslahı istasyonlarının ve standardizasyon fikirlerinin tatbiki gibi zaman ve vesaitte muhtaç olan ideal tedbirlerden önce pratik şekillerde yerli tohumların kalburlanması (temizlenmesi) yoluyla hem mahalli ihtiyaca kullanılan ürünlerin kıymetlendirilmesi hem de mesela Trakya gibi Yunanistan'a daima ihracat yapan yerler müşterilerinin rağbetinin artırılması tedbir olarak düşünülmüştür.
- 4- Bütün memleket için önemli olan çeşitli ziraat işinin temini çok tetkik ve teşvike muhtaç olmakla beraber Trakya için kuş yemi ile kendirin ıslah edilmesi ve çoğaltılmasının gerekliliği tedbir olarak belirtilmiştir(BCA, 490.1.0.0.1454.34.3, s.4-5).
- 5- Memleketin en büyük mahsulü olan hububatın yetiştirilmesi, fiyat değerinin dünya hububat fiyatlarıyla mukayesesi için bu işle sürekli uğraşacak bir büronun açılmasının önemli olacağı tavsiye edilmiştir (BCA, 490.1.0.0.1454.34.3, s.6).

2.2.Tütün

Osmanlı Devleti'nde Duyun-ı Umumiye İdaresi'nce kurulan Reji İdaresi'nin kontrolünde olan tütün, Cumhuriyet'in ilk yıllarında da kısa süreliğine yabancı firmaların kontrolünde olmuştur (BCA, 30.18.1.1.10.36.15). Şubat 1925'te idare yabancılardan satın alınarak devlet tekeline geçmiş ve yeni tütün borsası yönetmeliği çıkarılarak tütün üreticileri lehine düzenlemeler yapılmıştır (BCA, 30.10.0.0.181.251.21). Ali Cenani Bey de raporunda Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyetin ilk dönemlerine kadar tarımda önemli yer tutan tütün ve tütün üreticileri ile ilgili tespitlerde bulunmuştu. Ali Cenani Bey, dünya piyasasında Şark tütünleri ihtiyacını karşılayacak miktardan çok fazla olan (Türkiye, Yunanistan Bulgaristan ve son zamanda Rusya) mahsul miktarları üzerinde ne gibi tedbirler alınacağını notlarında belirtmişti. Ali Cenani Bey, tütün üreticileri için devletin veya İnhisar (Tekel) İdaresi'nin birlikte çalışması gerektiğini, bütün tütün üreticilerini memnun edecek olan şu iki tedbirin İktisat Bakanlığı'na acele alınması gerektiğini belirtmiştir.

2.2.1.Tedbir

1-Tütün İnhisar İdaresi memurlarının tarladaki veya askıdaki tütünü bir avans vererek üstlendiğini, tütün üreticisinin daha uygun bir fiyatla müşteri bulduğunda inhisara avans verdiğini bunun da üretici için yük olduğu belirtilmiştir. Ali Cenani Bey, bazı inhisar memurlarının idareye yaranmak için halkı bu yolla baskı altına almamasını ve bunun da Genel Müdürlükçe önemli bir husus olarak takip edilmesi gerektiğini de ayrıca önermiştir.

2- Tütününü İnhisar İdaresine teslim eden çiftçiler ürünlerinin eksik tartıldığından şikâyet etmişlerdi. Örneğin, birkaç kantarda kırk kilo gelen bir dengin inhisar memurlarının kantarında üç dört kilo eksik geldiği söylenmiştir (BCA, 490.1.0.0.1454.34.3, s.7). (bu durum da mahsulde yaklaşık %10 azalma demektir). Şikâyetler arasında, tütünden yakıt adı altında özel bir indirim yapıldığını, bu oranın memurların takdirlerinde olduğunu, bu oranların fazla ölçüde idarenin lehine ve çiftçinin aleyhine tutulduğu raporda ayrıca eksiklikler olarak tespit edilmişti. İdare mensupları son zamanlarda bu hususta çiftçinin hakkının gözetilmesi için memurlara emirler verildiğini söylemişlerse de mahsul sahiplerinin davranışlarında bir değişiklik olmadığını ifade eden Ali Cenani Bey bu şikâyete İnhisar İdaresi başka ve pratik bir çare bulursa satış yapan bütün tütün çiftçisinin memnun olacağını belirtmiştir.

Raporda halkın isteklerine de yer verilmiş örneğin, Trabzon halkının Rusya ile ticari münasebetlerinin kesildiği zamandan beri işsizlik sıkıntısını fazlasıyla hissettiklerini bu sebeple Şimali Şarki Vilayetleri için bir tütün ve sigara imalathanesi açılmasını rica ettikleri de Ali Cenani Bey tarafından ifade edilmiştir. Yine Samsun'un Çarşamba ilçesi ile Tokat'tan 1927-1928 yıllarına ait eskimiş ve kıymetten düşmüş tütünlerin İnhisar İdaresince

alınması için müracaatların olduğu ancak bunun uygun görülmediği de raporda belirtilmiştir(BCA, 490.1.0.0.1454.34.3, s.8).

3. VERGİLER

Ali Cenani Bey tutmuş olduğu raporda vergiler üzerinde geniş ve ayrıntılı durmuştur. Halkın vergiler konusundaki şikâyet ve isteklerinin ele alındığı bu bölümde birçok vergiden bahsedilmiş, alınacak tedbirlerle halkın şikâyetlerinin ve sıkıntılarının önlenebileceğini ifade edilmiştir.

3.1. Arazi Vergisi

Ali Cenani Bey en çok bilinen ve ismi geçen vergilerden biri olan arazi vergisi ile ilgili tespitlerinde ürünlerin parasal kıymetinin olduğu yıllarda verginin binde biri olan bu vergi oranının fazla olmadığını ancak zamanla halk üzerinde neden yük olduğunun sebeplerini şu şekilde tespit etmiştir (BCA, 490.1.0.0.1454.34.3, s.10).

1-Ekilmemiş araziden başka ekilmeye hiç müsait olmayan çalılık ve bataklık haline gelen yerlerden de alınması,
2-Tarıma açılan yeni yerlere hazine lehine bir anlayışla fazla değer biçilmesi, (Havza’da azami dönümü 20 lira kıymeti olan araziye 80 lira kıymet konulduğu, 25.000 liraya satılan çiftliğe ise 30.000 lira değer biçildiği görülmüştür)

3-Aynı tarlalardan farklı vergi oranlarının alınması halk arasında yayılmış bunun da psikolojik olarak bir memnuniyetsizliğe sebep olduğu raporda önemle vurgulanmıştır (BCA, 490.1.0.0.1454.34.3, s.11).

3.2. Sayım Vergisi

1924’te Ağnam Vergisi’nin yerine getirilen sonradan ismi Hayvan Vergisi olarak değiştirilen Sayım Vergisi ile ilgili olarak raporda, çiftçilerin verdiği vergilerin ikincisi olduğu, sanayi ve ticaret erbabının ödediği vergilere oranla bu verginin ağır olduğu belirtilmiştir. Bu verginin son zamlarla beraber ancak verilebildiği, son yıllarda koyun ve keçiden alınan yün, tiftik, süt ve kuzu fiyatlarının büyük oranda düşmüş olmasının da bu durumu ağırlaştırdığı ifade edilmiştir (BCA, 490.1.0.0.1454.34.3, s.13).

Ülke ekonomi için önemli olan küçükbaş hayvancılığının masrafların artmasıyla birlikte durma noktasına geldiği ifade edilmiş, koyun ve keçi yetiştirme işinin korunmasının memleket için servet olduğu, bu açıdan hayvancılığın teşvik edilmesi gerektiği raporda önerilmiştir. Sanayinin korunması için hükümetin gösterdiği hassasiyeti, memleketin başlıca servetini teşkil eden hayvancılığın teşviki için de göstermesi istenmiştir. Muamele Vergisi konusunda şikâyetçi olan sanayi erbabının Teşviki Sanayi Kanunu’yla temin ettikleri ayrıcalıklardan başka bir de Muamele Vergisi’nin kaldırılması konusu konuşulurken, Arazi Vergisi’nden zaten şikâyetçi olan köylünün sayım yükünün hafifletilmesinin de çok fayda sağlayacağı raporda istenilenler arasındaydı.

Bununla birlikte hazinenin önemli payını oluşturan Sayım Vergisi’nden büyük ölçüde yararlanmanın gerekliliği de belirtilmişti. Tedbir olarak hayvan ürünlerinden her seneki ortalama fiyatına göre belli birkaç derece ve emsal üzerinden azalıp çoğalan bir verginin tahsil edilmesi önemli bir gelirdi. Ali Cenani Bey hayvancılığın gelişimi için şu öneri de bulunmuştu: Küçük ve büyük baş hayvancılıkla uğraşanların, hayvan mahsulatının en çok, en az ve kötü derecede para etmesi şıklarına göre belirlenen fiyatla uygun bir vergi oranının belirlenmesinden emin olurlarsa ülkede hayvan sayısının artacağı ifade edilmiştir (BCA, 490.1.0.0.1454.34.3, s.14). 1930 yılının kış mevsiminde şehirlerdeki et fiyatlarının ucuzluğunun da koyun sahiplerinin mallarını elden çıkarmalarına bir işaret gibi telakki edilmesi gerektiğini belirten Ali Cenani Bey bu nedenle tarımda kullanılan hayvanlardan vergiyi kaldırmanın faydalı olacağını önermiştir. Lakin kaldırmanın bütçeye zararı olacaksa da hiç olmazsa hayvan vergisinden yüzde elli indirim yapılmasının elzem olduğunu raporunda belirtmiştir (BCA, 490.1.0.0.1454.34.3, s.15).

3.3. Müsakkafat (Bina) Vergisi

Osmanlı Devleti'nde bina ve arazi vergilerindeki karışıklığı gidermek için İkinci Meşrutiyetle birlikte ayırımı yapılan bu vergi ile ilgili Ali Cenani Bey raporunda yapılacak düzenlemelerle vergiden fayda sağlanacağını belirtmişti. Ali Cenani Bey, Müsakkafat Vergisi düzenlemelerinde neler yapılması gerektiğini maddeler halinde şöyle belirtmiştir:

1. İlk yapılması gerekenin de önceden bu vergiden muaf olan tarımla uğraşanların 1927 yılından itibaren bu vergiye tabi tutulmaları uygulanmasının yeniden düzenlenmesi gerektiğini önermişti. Ali Cenani Bey tahriri (Osmanlı malî teşkilâtında vergi tespiti amacıyla yapılan sayım) yapılmayan yerlerden alınmamış Müsakkafat Vergisi'nin tahrirden sonra toptan alınmasının halk üzerinde ağır bir yük teşkil edeceğini bu nedenle yapılması gerekenin 1927 yılı öncesindeki tahrir edilmemiş yerlerin (Trabzon gibi) hesap dışında tutulması gerekliliği tavsiye edilmiştir (BCA, 490.1.0.0.1454.34.3, s.15).

1-Komisyonlarca brüt gelir olarak tespit edilen miktarlardan bina amortismanının tarh edilmesi ve hatta cüz'î dahi olsa binde tespit edilecek bir nispet üzerinden mütemadi tamir bedelinin de tahmin edilen gelirden düşürülmesi,

2-Karışık olan itiraz şekil işlemlerinin ve Müsakkafatta yapılacak düzenlemeye ait esasların mükellefin aleyhine olmayacak bir şekle sokulması,

3-Sahibinin bizzat, ikamet ettiği meskenler için indirim yapılması dikkate değer olduğunu,

4-Büyük bir şehir olan İstanbul'un tahririnin üç komisyona havale edilmesinin uzun zaman alacağını bunun da İstanbul'daki Müsakkafat Vergisi sürecinde haksızlıklar ve nispetsizlikler yüzünden sürekli şikâyetlerin artacağı raporda belirtilmişti. Ali Cenani Bey bunun önüne geçmek için de İstanbul ve havalisi için komisyonların şimdikin en az üç katına çıkarılmasını tavsiye etmiştir (BCA, 490.1.0.0.1454.34.3, s.16).

3.4. Kazanç Vergisi

Ali Cenani Bey, Kazanç Vergisi ile ilgili halkın şikâyetleri ve bunun için alınması gereken tedbirleri raporunda şu şekilde ifade etmiştir (BCA, 490.1.0.0.1454.34.3, s.16). İstanbul'da bir konserve fabrikası kurulması için dilekçe ile müracaat ederek fabrikanın yazıhanesi için kanunda açık bir biçimde olmayan yeni belirlenen bir usulle yazıhaneden dört senelik Kazanç Vergisi'nin şikâyete neden olduğu görülmüştür. Aynı durumda bulunan diğer bir imalathane de aynı mesele için devlete müracaat ederek lehine karar aldırılmıştı. Bu karara istinat edilerek Maliye'ye yapılan müracaata karşı cevabıyla karşılaşıldığı, bunun halk arasında devlete karşı bir güvensizliğe neden olduğu tespit edilmiştir.

Ali Cenani Bey, eğer bu yazıhaneden vergi alınması gerekiyorsa dört seneden beri alınmasının gerektiğini, vergi lazım değilse bir defada dört senelik vergiyi istemenin bu müessesenin hesaplarını alt üst edeceğini belirtmişti. Ayrıca benzer durumlar için alınmış kararlar esas tutularak iş sahiplerinin yorgunluğa ve zarara sokulmaması gerektiği raporda önemle vurgulanmıştır (BCA, 490.1.0.0.1454.34.3, s.17).

Raporda özellikle iki hususta şikâyetlerin dikkat çekici olduğu ifade edilmiştir:

1. Kira üzerinden vergiye tabi olanların vergi oranı ve gayrisafi kazanç üzerinden vergi verenlerin belirlenmesine esas olan emsal oranlarının ağır görüldüğünün şikâyet konusu olduğu görülmüştür.

2. Beyannameye tabi kısımda bilhassa tek ve az maaşlı küçük memurların büyük ölçüde vergi oranlarının tespitinde kişisel taktirlerle hareket edildiği, bunun da şikâyetlere zemin oluşturduğu saptanmıştır. Bundan ötürü birçok suiistimallerin neticesi olarak hazinenin önemli zararlara uğradığından bahsedilmiştir.

Ali Cenani Bey bu şikâyetlerin önüne geçebilmek için alınması gereken tedbirler şöyle belirtmiştir:

1. Değeri kesinleşmiş yerlerin vergi oranının belli oranda azaltılması gereklidir.

2. Bankalar, imtiyazlı şirketler ve anonim şirketlerin vergi oranlarını düşük göstermek suretiyle memur tarafından hiçbir tetkik yapılmadan bilanço kayıtlarını sakladıkları tespit edilmiştir. Bunun önüne geçebilmek için de Maliye ve İktisat Bakanlığı'ndan birer yüksek memurdan oluşan bir heyetin vergi odaklı bilançoları ayrıntılı incelenmesi ve az vergi vermek için yanlış bilanço gösterenlere de cezai yaptırımların uygulanması önerilmiştir.

3. Beyannameye tabi kalacak diğer ticarethanelerin de vergilerini tespit için tek memur sisteminin kesinlikle terkedilmesinin gerekliliği ve bu işin de imkâna göre İktisat Bakanlığı veya Ticaret odalarından üç üyeden oluşacak komisyonlara verilmesi gibi tedbirlerin alınmasının şikâyetlerin önüne geçeceği düşünülmüştür (BCA, 490.1.0.0.1454.34.3, s.19).

3.5. Damga Vergisi

Ali Cenani Bey, ülkede her sınıf vatandaşı ilgilendiren ve önemli bir gelir kaynağı olan Damga Vergisi ile ilgili olarak raporunda, var olan usullerin yanıltıcı olduğunu, bizzat damga memurlarının hangi durumda hangi çeşit pulu kullanacaklarını bilmediklerini raporda ifade etmiştir. Damga Vergisi'nin yıllık hazineye gelirin toplamının yedi ile yedi buçuk milyon lira olduğunu, aynı toplamı temin edebilecek ve yeni ihtiyaca karşılık gelebilecek basit şekillerinin bulunmasını ve biran önce uygulanmasının elzem olduğunu belirtmiştir. Bu suretle herkes hangi durumda ne kadar pul yapıştıracağını bilecek ve birçok vatandaş da bundan yararlanacak ve sonuç olarak bu uygulamadan memnun kalacakları vurgulanmıştır.

3.6. Muamele Vergisi

Şehir, kasaba ve sanayi sahiplerini ilgilendiren Muamele Vergisi (Gelirin harcanması sırasında alınan vergi türü) üzerinden çok propaganda yapıldığını belirten Ali Cenani Bey, vergilerin yukarıdan aşağı incelenmesi neticesinde bütün yükü köylü ve çiftçinin çektiğinin görüleceğini raporunda yazmıştır. Öte taraftan Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan (BCA, 490.1.0.0.1454.34.3, s.20) istifade ederek, Gümrük, Kazanç ve Müsakkafat Vergilerinden muaf olan ayrıca birtakım kolaylıklar sağlanan sanayi sahiplerinin yüklerinin yalnızca Muamele Vergisi olduğu raporda belirtilmiştir. Fakat bu durumun köylü ve çiftçi aleyhine olduğunu, bu durumdan vazgeçilmesi gerektiği hususunu Ali Cenani Bey raporunda ifade etmiştir. Yeni devletin güçlenmesi için yıllık iki yüz milyonluk bir geliri olan Muamele Vergisi'nden mahrum kalınmaması için kârları yüzde on ile otuz arasında olan başta İstanbul olmak üzere diğer illerdeki sanayi işletmelerinin sahiplerinden Muamele Vergisi'nin alınmamasının gereksiz olacağı önemle vurgulanmıştır.

Bu esas görüşler göz önünde tutularak Muamele Vergisi'nin ihtiyaca göre tatbik edilmesi için şunların yapılması gerektiği raporda belirtilmiştir:

1. Yüzde iki buçuk ihracat vergisi kaldırılmasının şart olduğu ilk olarak önerilmiştir.
2. Dahili Muamele Vergisi'nin en çok yüzde ellisinin kaldırılmasının gerektiği, bu olmazsa da diğer yarısının kalıcı hale getirilmesinin sağlanması istenmiştir (BCA, 490.1.0.0.1454.34.3, s.22).
3. Dahili Muamele Vergisi gibi imal maddelerinin yer ve şekil değiştirildikçe mükerrer vergiye tabi tutulması şekli kaldırılmadıkça. Bu verginin tahsil edilme şeklinin yeniden incelenerek usule ait şikâyetleri bertaraf edecek bir yolun bulunmasının önemine raporda dikkat çekilmiştir.
4. İthalata ait Muamele Vergisi'nin kalıcı hale getirilmesi gerektiği, suiistimallere yol açmayacak şekilde gelirlerin azalmaması için de bu verginin ayrı hesaplanmasıyla elde edilecek tahsilinde artacağı belirtilmiştir.
5. Muamele Vergisi'nin başlangıcı olan 1927'de bu verginin tadil edileceği 1931 yılına kadar geçen süre zarfındaki mükelleflerin vergi borçlarıyla bütçelere konmuş olan mukabil prim işlemlerinin hızlıca tasfiye edilmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur (BCA, 490.1.0.0.1454.34.3, s.23-24).

3.7. Yol Vergisi

Bu vergi hakkında işitilen şikâyetlerin çoğunlukla sekiz liralık nakdi verginin ağırlığı olduğunu ifade eden Ali Cenani Bey, vergiye maarif hissesi olarak üç liranın, bu da yetmezmiş gibi bazı vilayetlerce de mahalli yollar için iki liranın da eklenmesiyle de Yol Vergisi üzerindeki şikâyetlerin arttığını raporunda belirtmiştir.

Vergi ile ilgili tespitlerinde Ali Cenani Bey, Yol Vergisi'nin bedenen yapılan bir hizmet olduğunu, bedenen mükellefiyetlerini yapanlardan para alınmayacağına göre bu şikâyetlerin olmaması gerektiğini ifade etmiştir. Ali Cenani Bey, uygulamada sorunların olduğunu, bunu aşmak için de vergi aslının on gün yerine sekiz gün bedeni hizmet veyahut sekiz lira yerine altı lira nakdi indirimine gidilmesinin kolaylık sağlayacağını belirtmişti. Maarif için alınan üç liranın da tamamen Yol Vergisi'nden ayrılarak bu vergiden çıkarılmasının uygun olacağını tavsiye etmiştir (BCA, 490.1.0.0.1454.34.3, s.25).

Ali Cenani Bey'in raporunda toplum kesimlerini ilgilendiren ve devletin önemli gelir kalemlerinden biri olan vergiler üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulmuştur. Çünkü toplumun farklı kesimlerinde hükümete en çok tepkinin geldiği ana konu vergilerdi. Bundan dolayıdır ki halkın şikâyet ve önerilerini dikkate alarak yaşanan aksaklıkların giderilmesi için ne gibi tedbirler alınması gerektiğini raporunda anlatmıştır. Ali Cenani Bey, vergilerin belirlenmesi, tahsil edilmesi gibi süreçlerde, devletin iyi eğitim almış, devletle mükelleflerin haklarını koruyacak liyakatli defterdarların ve mal memurlarının yetiştirilmesinin vatanın istikbali için alınması gereken tedbirlerin başında geldiğini de raporunun vergiler kısmının sonunda tavsiye niteliğinde ifade etmiştir (BCA, 490.1.0.0.1454.34.3, s.26-28).

4. Gümrük İşleri

Ali Cenani Bey İstanbul'da uzun süre kaldığından dolayı gümrük işleri ile ilgili önemli ve detaylı bilgilere raporunda yer vermiştir. Ülkenin genelinde ticarete gümrük beyannamelerinden şikâyetlerin olduğu ifade eden Ali Cenani Bey gümrük işleri ile ilgili olarak kendilerine gelen şikâyetleri raporunda şu şekilde belirtmiştir:

1. Gümrük tarifelerinde memurların kendilerine çıkar sağlamak amacıyla formaliteden beyannameler doldurdukları, tarife uygulamasında bazı usulsüzlüklere başvurdukları, iş sahiplerinin de bu beyannameleri istedikleri gibi doldurdukları, halkın bu gibi lüzumsuz külfetten kurtarılmasının gerektiği ifade edilmiştir.
2. Tarife uygulamalarında sabit fiyatın olmaması, getirilen bir maldan bir defada 45 kuruş gümrük vergisi alındığı halde aynı mal için ikinci defa 400 kuruş gümrük vergisinin alınması gibi(BCA, 490.1.0.0.1454.34.3, s.29). Cinsi önceden belirlenmiş olan bir malın hangi vergi tarifesine tabi olacağının önceden kesin ve açık bir şekilde bilinmesi gerektiği raporda belirtilmişti ve sarıh olarak bilinmelidir.
3. Memurlardan bazılarının hazine aleyhine olacak şekilde gümrük komisyoncuları ile anlaştıkları, gümrükte açılan sandıkların kaçak veya kıymetli eşya olanlarını işaretlemediklerini ifade eden Ali Cenani Bey bunun önüne geçmek için de teftişin yapılmasını önermiştir.
4. Gümrükteki emtia mallarının taşınmasındaki ücretlerin fazla olması şikâyet konuları arasındaydı.
5. Teşviki Sanayiden yararlanan işletmelerin getirdikleri makine ve hammaddeleri gümrükten çıkarmak için verdikleri depozitoyu geri alma hususunda çok zor durumda kaldıkları ziyaret edilen sanayi işletmelerinin birçoğu tarafından ifade edilmiştir. Bu yüzden depozitoların faizini kaybettiklerini söylemişlerdi. Ali Cenani Bey bu sıkıntının giderilmesi için Maliye ve İktisat Bakanlıklarının çözüm bulmalarını istemektedir (BCA, 490.1.0.0.1454.34.3, s.30).
6. Küçük ve büyük sanayi sahiplerinin, Teşviki Sanayi Kanunu'ndan faydalanarak makinalarını gümrükten muaf tuttuklarını, sadece el ve ev sanayii makinaları ile yedek parçaların gümrük vergisine tabi oldukları oysa ev ve sanayii makinaları için de aynı derecede himaye ve teşvikin gerekli olduğu ifade edilmiştir. Bunun yapılması durumunda depozito sıkıntısının da ortadan kalkacağı ayrıca el ve ev sanatlarının inkişafına yardım edilmiş olacağı da öneriler arasında raporda belirtilmiştir.
7. Gümrük işlerinde şikâyet konularından biri de bir kiloluk kolilerin işlemlerinde yaşanan zorluklar ve gecikmelerdi. Ali Cenani Bey küçük görülen bu işin düzeltilmesinin birçok insanı memnun edeceğini ifade etmiştir.

8. Paket gümrüğü işlemlerinde de kolaylıkların yapılması gerekirken bu paketlerin tonlarla gelen büyük eşyaların tabi olduğu gümrük hüküm ve usullerine göre işleme tutuldukları, bunun da mağduriyetlere yol açtığı görülmüştü. Bu işin de kolaylaştırılması ve hızlandırılmasının her sınıftan pek çok insanı memnun edeceği raporda vurgulanmıştır (BCA, 490.1.0.0.1454.34.3, s.31).

9. Dokuma sanayimizde kullanılmak üzere merserize iplikler gümrük vergisine tabi tutularak ithal edilmektedir. Bu tür ipliklerin memleketimizde de ilk kez İstanbul Kazlıçeşme’de üretildiği, dokuma sanayiine yetecek miktarda üretimin yapıldığı taktirde ipliklerin vergisinin himayeli tarife üzerinden alınmasının daha uygun olacağı ifade edilmişti. İthal edilen levha ve parça halindeki krep kauçuk ile lastikten imal edilen çeşitli cins ayakkabılar aynı gümrük vergisine tabidir. Bu durumun da kunduracılık sanayisini zarara uğrattığından ve yabancı mallarla rekabet imkânını ortadan kaldırdığından İstanbul kunduracıları tarafından haklı olarak şikâyet konusu olduğunu ifade eden Ali Cenani Bey çözüm önerisi olarak da hazır ayakkabıların krep kauçuğa oranla daha ağır gümrük vergisine tabi tutulması gerektiğini raporunda belirtmiştir (BCA, 490.1.0.0.1454.34.3, s.32).

10. Gümrük komisyoncuları sınavına tabi tutulduktan sonra aradan çıkarılan eski ve çoğunluğu gümrük işleriyle ilgilenen, kaçakçılıkla uğraşan komisyoncuların danışıklı iş yaptıkları, mal sahibi görünerek gümrükten mal çıkarttıkları tespit edilmişti. Bu usulsüzlükten dolayı iyi ve liyakatli komisyoncuların da mağdur edildiği, bu durumlara imkân vermemek için mal sahibi gibi müracaat eden eski komisyonculardan gösterdikleri ciroya karşılık Kazanç Vergisi aramak usulünü getirmenin bir tedbir olabileceği raporda tavsiye edilmiştir.

11. Gümrük vergisinin tahakkukuyla ilgili tarife, muayene, muhafaza gibi işlemlerde dairelerin aralarında meşrulaştırılmış ve kural haline getirilmiş bir suiistimal alışkanlığı ile buldukları bir şube veya büronun belli bir dönemde elde edilen bu gayrimeşru kazancı aralarında bölüştükleri söylentileri de şikâyet konuları arasındaydı.

Ali Cenani Bey raporunda gümrük işleriyle ilgili olarak belirtilen şikâyetlerin ve kaçakçılığın önüne geçilebilmesi için yapılması gerekenleri ise şu şekilde belirtmişti: Ali Cenani Bey, içeriye girilmesinin zor olduğu bir İhtisas Dairesinin düşünülmesi gerektiğini, Maliye müfettişlerinin de sık sık uğramadığı Gümrük Umumi İdaresine uğramalarını, burada görülen aksaklıkları ilgili yerlere bildirmelerinin ülkeye yarar ve ferahlık getireceğini ayrıca tavsiye etmiştir (BCA, 490.1.0.0.1454.34.3, s.33).

5. İktisat Bakanlığına Ait Bazı Vesikalar

Ali Cenani Bey, ipek ve pamuk dokumacılığının gelişimi için İktisat Bakanlığı’nın alması gereken önlemlerle ilgili tavsiyelerde bulunmuştu. Öncelikle yeni Teşviki Sanayi Kanunu’nun yürürlüğe girişi ile gelişmeye başlayan ipek ve pamuk dokumacılığının gelecekte daha iyi bir konuma gelmesi, ayrıca yabancı mallara olan talebin azaltılması için sermayesini Sanayii Bankası ile sanayicilerin birlikte temin edeceği yeni sanayi santral tesisinin açılmasının elzem olduğunu raporunda belirtmiştir (BCA, 490.1.0.0.1454.34.3, s.33).

6. Maarife (Eğitim) Ait Notlar

Ali Cenani Bey Cumhuriyet rejiminin önemseydiği ve üzerinde durduğu konulardan olan Maarifle ilgili de raporunda bazı tavsiyelerde bulunmuştu. Bu tavsiyeler şunlardı:

1. Emekli maaşlarını Maliyeye veren ve maaşlarını genel bütçeden alan öğretmenlerin yapılan yeni bir kanunla emekli maaşlarını valiliklerin özel bütçelerinden almaya başladıkları, bu durumun da karışıklığa yol açtığı görülmüştü. Bunun giderilmesi için de eski kanuna tabi olan yüz civarı öğretmene yıllık toplamı çok tutmayan paranın hangi merciden verilmesi gerekiyorsa tespit edilip çözülmesinin öğretmenleri memnun edeceği raporda belirtilmiştir.

2. Trabzon’da marangozluk, kunduracılık zanaatlarının ileri düzeyde olduğu, Rusya ile ticaret ilişkilerinden yoksun kalan Trabzon ve civar sahildeki çocukların yararlanmaları için bu sanatları öğreten bir Sanayi Mektebi’nin Trabzon’da açılmasıyla halkın da memnun olacağı, faydalı bir atılımın olacağı raporda vurgulanmıştır.

3. Millet Mekteplerinde okuma yazmayı yeni harflerle öğrenenlerin öğrendiklerini unutmakta oldukları ifade edilmişti. Bu grubun korumasına ayrılmak üzere faydalı (BCA, 490.1.0.0.1454.34.3, s.33) bilgileri ihtiva eden, okunması kolay bir tarzda basılmış küçük kitapların parasız dağıtımının bir önlem olacağı raporda yer almıştır.

7. Adliye'ye Ait Notlar

Ali Cenani Bey raporunda adli konularla ilgili olarak özellikle İcra ve İflas Kanunu ile ilgili meselelerde yaşanan sıkıntıya değinmişti. İcra işlemlerinde rehin ve ipotek gibi işlemleri yapanlar ile bankaların, hapsin iadesinin kalkma teklifini istemediklerini, isteyen grubun birikmiş borçlarından dolayı bazı köylülerin olduğunu, ayrıca bu köylülerin istedikleri krediyi serbestçe bulmak için para sahiplerine güven verecek hapissin iadesini de istedikleri görülmüştü. Ali Cenani Bey alacaklıların korunması için hapsin iadesinin bir emniyet vasıtası olduğunu, tebliğlerin gazetelerden başka ikametgâha yapılmasının masraf açısından daha uygun olacağını ayrıca raporunda ifade etmiştir (BCA, 490.1.0.0.1454.34.3, s.39).

O dönemin adli sorunları arasında tebliğ icra işleri için de Süvari Mübaşiri Teşkilatı'nın her yerde kurulmaması, ayrıca mahkemece karara bağlanan hükümlerin icraları konusunda, memur azlığından veyahut bu görevde geçici çalışan kâtiplerin liyakatsizliklerinden büyük oranda şikâyetler vardı. Mahkeme kâtip kadrolarının yetersizliğinden dolayı hükmü verilmiş birçok işlerin kararlarının yazılmadığı ve bu yüzden icraların çok geciktiği ve bu önemli görevin gittikçe ağırlaşacağı da tespit edilen aksaklıklar olarak raporda yerini almıştı. Ayrıca yeni Medeni Kanuna konulan vesayet işinin 1930'lu yıllarda uygulanmasının kötü olduğu da raporda belirtilmiştir (BCA, 490.1.0.0.1454.34.3, s.43).

8. Maliye'ye Ait İşler

Ali Cenani Bey raporunda mali konularla ilgili şikâyet ve önerilere de değinmişti.

A. Tayyare İanesi (Uçak Yardımı): İskele, Liman ve borsalarda vergi şeklinde Tayyare İanesi alındığından şikâyetlerin olduğu,

B. Emekli, yetim ve dul maaşlarının tahsisi işinin yıllarca sürdüğünden ve uzun yıllardan beri yapılan takibata rağmen maaş ödeme işlemlerinin bitirilmediğinden şikâyetler fazlaydı. Bu durumda olanların maaş tahsisi işlemlerinin hızlı bir şekilde bitirilmesinin uygun olacağı,

C. Maaş cüzdanlarından başka hiçbir mali itibar ve teminatı (BCA, 490.1.0.0.1454.34.3, s.40) bulunmayan ve hastalık gibi sıkıntılı zamanlarında teminat için sarraflardan borçlanan emekli, yetim ve dullardan fazla faiz alındığı tespit edilmişti. Bunları bu durumdan kurtarmak için Emniyet Sandığı ile Emlak ve Eytam Bankası gibi milli yardım müesseseleri tarafından maaşları oranında borç verilmesi ayrıca, İstanbul sarraflarına esir durumuna düşen ihtiyarların, dul kadınların ve çocukların vaziyetlerindeki acıklı durumun bu yolla düzeltilebileceği önerisinde bulunmuştur (BCA, 490.1.0.0.1454.34.3, s.41).

9. Sıhhat (Sağlık) İşleri

Raporda sağlık konusuna fazla değinilmemiş, sağlık alanında tespit edilen hususların başında ülkedeki hastanelerinin birçoğunun kadro ve malzeme noktasında zayıf durumda olduğu, Valiliklerin ayırmış olduğu bütçenin yetersiz geldiği ve bu konuda önlemlerin alınması gerektiği ifade edilmiştir (BCA, 490.1.0.0.1454.34.3, s.42).

10. Diğer Konular

Ali Cenani Bey raporunun bu başlığında, uygulandığında ülke için faydalı olacak, devletin kuvvet ve emniyetini artıracak, bunun yanında Cumhuriyet Halk Fırkası'na ve hükümete halkın teveccüh göstereceği noktalara değindiğini ifade etmiştir. Ali Cenani Bey hazine için önemli olan vergiler, kredi ihtiyacının temini ve dış

ticaretin düzenlenmesi gibi işlerin yerine göre güç ve zaman alıcı işler olduğunu belirtmişti. Fakat devletin gücünü ve inkıpların güvenilirliğini korumak için acele ama yapılması güç olmayan bazı işlerin de var olduğunu yazmıştır. Öncelikle bunların yapılması için vilayetlerdeki idare otoriteleri ile Adliye teşkilatı arasındaki nüfuz rekabetinin sona erdirilmesinin gerekliliğine değinen(BCA, 490.1.0.0.1454.34.3, s.44) Ali Cenani Bey mevcut kanunların, nizamların ve usullerin her ne olursa olsun hakiki görüşün bir ifadesi olduğunu ve bu duruma hemen son verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ali Cenani Bey bunun için de hükümette Dâhiliye ve Adliye Vekilleri tarafından temsil edilen vatanın her tarafında tek bir güç gibi hareket etmelerini temin edecek bir yapının acilen tesis edilmesini önermiştir.

Ali Cenani Bey, ayrıca mahkemelerin mutlak dokunulmazlığı ve bağımsızlığı olduğunu, bir valinin siyasi ve idari gerekçelerle başsavcılığı derhal harekete geçirmesinin hazırlık ve ilk soruşturma devresinde, inkılabı, devletin güç ve emniyetine ait olan küçük, büyük her meselede sözünü dinletebilmesinin ancak önemli bir ihtiyacın ortaya çıkmasıyla olabileceğine raporunda değinmiştir. Dâhiliye ve Adliye'nin yalnız merkezde illerde değil ek olarak şehir ve kasaba sokaklarında göstereceği kuvvetli ve hızlı bir ortak mesai görüntüsünün bütün tedbirlerin başında zorunlu bir iş olduğu da raporda vurgulanmıştır (BCA, 490.1.0.0.1454.34.3, s.45).

11. Halk Şikâyetleri

Ali Cenani Bey, 1930'lu yıllarda ülkenin içinde bulunduğu durumla ilgili kaleme aldığı bu raporunda; hükümeti ve Cumhuriyet Halk Fırkası'nı zayıf düşüren önemli sebeplerden birisinin de halkın şikâyetleri ve istekleri olduğunu bunlara da fırka teşkilatlarının kayıtsız kaldığını belirtmişti. Ali Cenani Bey, halktan gelen herhangi bir başvuru ve şikâyetin devlet teşkilatında daima bir karşılık bulması gerektiğini, hükümete gelen her başvuru ve şikâyetin tali memurların değil bizzat vekilin-veya mahallinde valinin- imzalayacağı-müspet veya menfi olsun- gerekçeli bir cevapla karşılanması gerektiğini de tavsiye etmiştir. Bu cevabın da şikâyet konusunun önem derecesine göre hızlıca verilmesinin gerekli olduğu yine raporda istenilenler arasındaydı.

Ali Cenani Bey, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa ve yanındakilerin yurt gezisindeki temaslarda halkın şikâyetlerinin fazlalığının devlet işlerinin nasıl yürütüldüğü konusunda bir fikir verdiğini raporunda yazmıştır. Ali Cenani Bey raporunda şikâyetlerin tek tek tetkik olunmakla beraber, bunların içeriklerine göre tasnif edildikten sonra ortaya çıkacak tabloya bakıldığında ise halkın büyük bir kesiminin hangi sıkıntılarla yüklü olduğunu görüleceğini ifade etmiştir (BCA, 490.1.0.0.1454.34.3, s.46).

Ali Cenani Bey, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın teklif ve temenni edeceği işlerle hükümete gelen şikâyetlerin mesela üçer veya altışar aylık özetler halinde Cumhuriyet Halk Fırkası ve Bakanlar Kurulu toplantılarında görüşülmesi ve incelenmesinin bir usule göre yapılması halinde çok faydalı sonuçlar alınacağını tavsiye etmiştir. Diğer taraftan şikâyetlerde hükümetin hangi hususlarda iyileşme yapması gerektiğini de göstermesi açısından önem teşkil ettiğini ifade eden Ali Cenani Bey, buna bir örnek olarak Edirne'de bir günde verilmiş olan dilekçelerin hangi konulara ait olduğunu şu şekilde özetlemiştir: (BCA, 490.1.0.0.1454.34.3, s.46).

İstida (Dilekçe) Miktarı	İhtiva Ettiği Konu	Takriben Yüzdesi (%)
93	İşkân	37
69	Maaş (Şehit Maaşı)	29
44	Mektep (Ücretsiz yatı mektepleri)	18,5
13	Fuzuli muavenet	6
7	Cezadan affı (Mahpuslardan)	3
5	Memuriyet	2
4	Vazife ve iş	1,5
3	Arazi talebi	1,5
1	Ev istiyor	0,5
1	Evinin tamiri	0,5
1	Zarar tazmini	0,5
241		100

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere özellikle iskân (yerleştirme), maaş ve mektep gibi istek ve şikâyetleri içeren bir ildeki bir günlük dilekçelerin fazlalığı o dönemdeki toplumsal sıkıntıları anlamak açısından da dikkate değerdi.

Ayrıca bu tablodaki şikâyetlere sırasıyla bakıldığında, mübadele ve iskân ile devlet işleri için ayrılan para işlerinin biran önce düzeltilmesi, çözülmesi gereken meselelerin başında geldiği görülmekteydi. Bu işlerden dolayı üzüntü ve sıkıntı içinde olanların hükümete ve Cumhuriyet Halk Fırkası'na karşı tepkilerinin artması söz konusu olmuştur. Ayrıca mübadillere bırakılan emlak mülkiyeti meselesinin halledilmemesi ve tapu harçlarının bir defada istenmesi gibi hususlar da şikâyet konuları arasındaydı. Ali Cenani Bey basında ve halk arasında da sıkça yer alan mübadiller meselesinin bir an önce bitirilmesinin hükümetin yararına olacağını ifade etmiştir.

Tablonun üçüncü sırasında çocuklarını parasız yatılı okullarda ücretsiz okutmak isteyenlerin talepleri görülmektedir. Çocuklarını parasız yatılı okullarda okutmak isteyen ana babaların dilekçelerinin dikkate alınmasını, okumak isteyenleri geri çevirmemenin, okumak isteyenlere okul kapısını göstermenin bir ihtiyaç olduğu raporda sunulan öneriler arasındaydı. Bunun yanı sıra sanayi mektepleri ve ilkokul işinin de bulunduğu dar çerçeveden çıkarılarak geniş bir uygulama alanı oluşturularak bir program çerçevesinde ele alınmasının önemine de dikkat çekilmiştir (BCA, 490.1.0.0.1454.34.3, s.50-51).

Ali Cenani Bey şikâyetler ile ilgili olarak bu dönemde yeni bir durumun ortaya çıktığına da dikkat çekmişti. Özellikle Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşundan sonra herkeste haklı haksız her şeyi hükümetten istemek ve her eksikliğin sorumluluğunu hükümet olarak gösterme gibi yeni bir anlayışın başladığı görülmüştü. Ali Cenani Bey, bu düşüncenin zararlı bir alışkanlık haline dönüşmemesi için müracaat ve şikâyetlerin bu doğrultuda olanlarının tespit edilerek gerekçe göstermekle beraber ciddi bir biçimde de ret cevabı verilmesi önermişti. Ayrıca her vesile ile bu düşünceyi düzelterek beyanatlarla ve fırka teşkilatları aracılığıyla eğitimlerin verilmesinin uygun olacağı ayrıca raporda belirtilmiştir.

Ali Cenani Bey, hükümete karşı haksız şikâyetlerin olduğunu raporunda verdiği birkaç örnekle şöyle anlatmıştı; Alpullu tren istasyonunda karşılaştıkları çiftçinin, borç içinde olduğunu, hayvanlarını sattığını kendilerine anlattığını ancak yapılan inceleme sonrasında aslında bu kişinin serveti olan bir hayvan tüccarı olduğu ortaya çıkmıştı. Yine Edirne'nin bir köyünde hayvanlarının suya gidecek yolunun olmadığını söyleyen köylülerin iddiaları üzerine yerinde incelemelerin yapıldığı, söylenenlerin gerçek dışı olduğu, belirtilen yerde pirinç tarımı yapan bir vatandaşın parası ile aldığı araziye sahip çıkmak istediklerinin tespit edildiği raporda yazılmıştır (BCA, 490.1.0.0.1454.34.3, s.51).

Ali Cenani Bey raporunun sonunda özellikle köylüler için özel tasarruf tedbirlerinin alınması gerektiğini, bunun yanında ülkede birçok yerde asli veya ayrıntılı olarak temas edilmesi gereken meselelerin olduğunu, bu meselelerin listesinin de aşağıda belirtilen konuları içerdiğini, bunu da hükümete bilgi amaçlı vermek için yazdığını ifade etmiştir.

1. Kredi
2. Sigorta
3. Reasürans
4. Nakliyat tarifeleri (deniz ve kara)
5. Liman antrepo ve rıhtım
6. İhracat ticareti
7. İhracat Bankası
8. Ticaret mukavelesinin tanziminde odaların reyî alınması
9. Deniz ticareti
10. Oktruva (ayakbaşı parası) (BCA, 490.1.0.0.1454.34.3, s.53).

Sonuç ve Değerlendirme

Yeni kurulan devletin siyasi rejiminin belirlendiği Cumhuriyetin ilanı ile birlikte birçok alanda yapılmaya başlanan yapısal reformlara, 1929 Büyük Dünya Buhranı'nın olumsuz etkilerine ve son olarak da Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesinin başarısızlıkla sonuçlanmasına tepki gösteren farklı kesimlerin ortaya koyduğu toplumsal huzursuzluk ve memnuniyetsizlik 1930-1931 yıllarında iyice artmıştır. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa ve yanındaki heyet ülkedeki gelişmelerin etkilerini, halkın durumunu ve hükümete karşı toplumsal muhalefetin hangi boyutta olduğunu yerinde görebilmek amacıyla 17 Kasım 1930'dan başlamak üzere üç aylık yurt gezisine çıkmışlardır.

Gaziantep Mebusu Ali Cenani Bey de bu gezi sonucunda uzmanlarca tutulan notları dikkate alarak ülkenin bu dönemdeki durumunun nasıl olduğuna yönelik farklı konularda ayrıntılı bir rapor hazırlamıştır. Raporunda ağırlıklı olarak halkın tepkisine neden olan konular ele alınarak halkın hükümete ve Cumhuriyet Halk Fırkası'na tepkilerinin nedenleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Raporunda iktisadi ve mali konular başta olmak üzere farklı konularda halkın sorunları, talepleri ve hükümetin eksiklikleri üzerinde duran Ali Cenani Bey bu meselelerle ilgili olarak hükümetin ne gibi tedbirler alması gerektiğine yönelik önerilerde de bulunmuştur. Bu şikâyet ve taleplerden hareketle eksikliklerin tespiti ve çözümü noktasında Ali Cenani Bey'in raporunda belirttiği tedbir ve tavsiyelerin sonraki yıllardaki yeni düzenlemelerde hükümetçe dikkate alındığı görülmüştür.

Raporda özetle; tarım alanında iddia edildiği gibi bir sıkıntının olmadığı sadece bazı bölgelerde haşerelerden kaynaklı sorunların olduğu, bunun yanında hükümet yetkililerinin gerekli hassasiyeti göstermediği belirtilmiştir. Ali Cenani Bey tarafından bu durumların önüne geçebilmek için bir büronun açılması önerilmiştir. Tütünle ilgili olarak da Reji İdaresi'nin yanlış uygulamalarının kaldırılması gerektiği, bunun yanında özellikle halkın sıkıntı çektiği en çok şikâyet konusu olan, vergilerle ilgili yeni düzenlemelerin yapılması, bazı vergilerin alınma şeklinin değiştirilmesi de raporda ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Eğitim alanında ise bazı yeniliklerin yapılması, Sanayi Mekteplerinin kurulması, Millet Mekteplerinde okuma yazmayı kolaylaştırmak için kaynak kitap temin edilmesi, çocukların parasız yatılı okullarda okutulması, okul ve öğretmenlerden Kazanç Vergisi'nin kaldırılması ayrıca yeni açılacak okullardan da Müsakkafat Vergisi'nin alınmaması gibi hususlar da raporda önemle üzerinde durulan konulardandı. Adliye, maliye ve sağlık konularında da eksikliklerin ve yanlış uygulamaların olduğu, bunların da giderilmesi için ne gibi tedbirlerin alınması gerektiği de raporda belirtilmiştir. Ali Cenani Bey raporunda toplumdaki bazı kesimlerin muhalefet yapmak adına gerçek dışı şikâyet ve iddialarla hükümeti ve fırkayı zor durumda bıraktıklarını, hükümetin bu tür eylemlerin önüne geçmek istiyorsa uygulamada tespit edilen sıkıntıları ve eksiklikleri gidermesinin önemine de değinmiştir.

Sonuç olarak bu rapor 1930'lu yılların başında ülkenin içinde bulunduğu siyasal, ekonomik ve toplumsal durumun nasıl olduğunu göstermesi ve sonraki yıllar için de hükümete nasıl bir politika izlemesi gerektiği hususunda vermiş olduğu tavsiyeler açısından da dikkat çekicidir.

KAYNAKÇA

A- Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 490.01. 1454.34.1-55.

BCA, 030.18.01.01.018.27.16.

BCA, 030.10.00, 35.202.7.

BCA, 030.0.010.000.35.202.

BCA, 030.18.1.1.10.36.15.

BCA, 030.10.0.0.181.251.21.

B- Resmi Yayınlar

TBMM Azasının Tercüme-i Hal Kâğıdı Örneği, Belge No: 1-28, Sicil No: 175.

Ticaret Vekili Ali Cenani Bey Hakkında Divan-ı Ali Kararı, J-III, TBMM Arşivi, s.1-8.

TBMM ZC, II / 9, 22.10.1924

TBMM ZC, II / 25, 17.05.1926

TBMM ZC, III/4, 19.05.1928

TBMM Kavain Mecmuası, III / 6, 1928

C-Ulusal Gazeteler

Cumhuriyet

Hâkimiyet-i Milliye

Milliyet

Vakit

D- Kitap ve Makaleler

Afşar, E. (2021). *Yolsuzluk ve Usulsüzlük olaylarının Türk Siyasetine Yansımaları (1923-1950)* İstanbul: Hiperyayın.

Akan, H. (2018) *Mehmet Ali Cenani Bey'in Hayatı ve Parlamento Faaliyetleri (1872-1934)*, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Akan, H. (2016). Erken Cumhuriyet Döneminde Bir Yolsuzluk Olayı: Ali Cenani Bey Davası, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, Cilt: II, Sayı: 3, Yıl/Year: 2016, ss. 135-153.

Başar, A.H. (1981). *Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye*, Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi.

Çanak, E. (2016). "Atatürk'ün Yurt Gezilerine Bir Örnek: 1930-1931 Gezisi" , *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl:4, Sayı:23, Mart 2016, ss. 128-178.

Çavdar, T.(Ed.), (1973). *Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı*, Ankara: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.

Dağlı,N & Aktürk.B. (Haz.), (1998). *Hükümetler ve Programları (1920-1960)*, Ankara: TBMM Basımevi.

Güner, A.O. (1978). *Türkiye'nin Kalkınması ve İktisadi Devlet Teşekkülleri*, İstanbul: Damla Yayınevi.
Güzelbey, C.C. (1984). *Cenaniler*, İstanbul: Ufuk Matbaası.

Hatiboğlu, Z. (1974). *Cumhuriyet Rejiminde Türkiye Ekonomisinin Gelişmesi*, İstanbul: Yalkın Yayınları.

Koç, İ. C. (2010). 'İzmir İktisat Kongresi'nin Türk Ekonomisinin Oluşumuna Etkileri' . *Atatürk Dergisi*, 3 (1), s.145-167.

Öztürk, K. (1995).*Türk Parlamento Tarihi, II. Dönem (1927-1931)*, C.III, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.

Pamuk, Ş. (1999).“ Dünya İktisadi Bunalımı ve 1930'lara Yeniden Bakış”, *Bilanço 1923-1998*, ed: Zeynep Prona, C.II, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Şavklı, C. (2008), “Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Antep Milletvekili Mehmet Ali Cenani Bey ve Faaliyetleri” *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7(2), (2008), ss.405-425.